

דוד בן זיון
לע"נ ר' חיים כהן ז"ל

ירידת אברהם למצרים¹

ויהי רעב בארץ - וירד אברם מצרימה לגור שם, כי ככד הרעב בארץ. ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה, ויאמר אל שרי אשתו: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו: אשתו זאת, והרגו אתי ואתך יחיו, אמרי נא - אחתי את, למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (בראשית יב, י-יג)

פרשת ירידת אברם למצרים מעלה שלש קושיות עיקריות, שאיתן יש להתמודד:

א. בפתיחת הפרשה - אנו נפגשים עם אברהם. "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, אל הארץ אשר אראך" - אברהם, בעינים עצומות, הולך לארץ לא ידועה - בוטח בקב"ה וסומך עליו.

ואילו כאן - "ויהי רעב בארץ" - "וירד אברם מצרימה"! איפה הבטחון של אברהם בקב"ה?

ב. בהמשך הפרשה - אברהם מבקש משרה: "אמרי נא אחתי את" - אברהם מבקש משרה לשקר!² אברהם מבקש משרה לומר רק חצי מהאמת (שהרי כפי שאברהם אומר לאבימלך - "וגם אמנה אחתי בת אבי היא אך לא בת אמי" (בראשית כ, יב)). שרה מתבקשת להעלים את העובדה שהיא אשתו של אברהם - ובעצם, לשקר!?

ג. השאלה השלישית, והיא הקשה שבכולן, לדעתי, היא מה תוצאה של שקר זה. כתוצאה משקר זה - שפרעה לא ידע ששרה היא אשת אברהם - נלקחת שרה לידי הוטמאות של פרעה - גילוי עריות!? כיצד זה, שאברהם ושרה שותפים לגילוי עריות של שרה - אשת איש עם פרעה?³

הרמב"ן במקום (בראשית יב, י ד"ה ודע) כותב:

1. המאמר נאמר כדבר תורה בסעודת שכת כישיבה.

2. בראשית רבה מר, ב - משוה את נמרוד השקרן "עושה פעולת שקר" ואברהם דובר האמת.

3. המקור לגילוי עריות אצל בני נח - סנהדרין נו.

ודע, כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה - שהביא אשתו הצדקת במכשול עוון, מפני פחדו פן יהרגוהו. והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלוקים כוח לעזור ולהציל.

הרמב"ן אומר: אם חשבנו בתחילת הפרשה, שלאברהם יש בטחון גמור בקב"ה, פה אנחנו מגלים שאין זה כך. פרשה זו עוסקת בבטחוננו של אברהם בקב"ה, ומגלה את חוסר בטחוננו בפרשה אומללה זו. וממשיך הרמב"ן:

גם יציאתו מן הארץ - שנצטוו עליה בתחילה מפני הרעב, עוון אשר חטא, כי האלוהים כרעב יפדנו ממות.

גם בזה רואה הרמב"ן חוסר בטחון של אברהם בקב"ה, שלא סמך על כך שהקב"ה יפדנו ברעב.

נמצינו, איפה, למדים, שלשיטת הרמב"ן, שני חטאים של חוסר בטחון בקב"ה, חטא אברהם בפרשה זו: 1. הירידה למצרים. 2. הכנסת שרה לסיטואציה, שיכלה להסתיים בחטא חמור של גילוי עריות (אלמלא התערבות הקב"ה).

דרכו של הרמב"ן, המייחס לאברהם חטאים, עלולה ליצור אצלנו בעיות בתפיסתנו את האבות, וביחס שלנו אליהם. לשם כך נביא כאן את דבריו של הרש"ר הירש כמקום (בראשית יב, י-יג ד"ה ויהי רעב בארץ). הרש"ר הירש מסביר לנו, שהעובדה, שהתורה מספרת כאן את חטאיו של אברהם, מטביעה את חותם האמת על סיפורי התורה. התורה יודעת לספר לנו על גדולתם של האבות, אבל באותה נשימה היא מספרת לנו על המעידות והכשלונות שלהם. זוהי תורת אמת - המציגה לנו את האמת כפי שהיא, ולכן כשאנו אומרים את האמת ומזכירים את חטאיהם של האבות, יש לנו לזכור, שכאותה נשימה התורה מדברת גם על גדולתם של האבות. האבות ענקים - אך גם הם נכשלו בכשלונותיהם הם.

אם יש לנו ללמוד כיצד להתנהג - הרי שיש לנו ללמוד מהקב"ה: אם התורה רוצה לצייר לנו דמות, שנוכל ללמוד ממנה, הרי אין היא מציגה בן-אדם, שיסודו מעפר ואפר, אלא הקב"ה מציג את עצמו לדוגמא, והוא אומר: "הביטו אלי! עשו כמעשי! לכו בדרכי!"

הבעיה המרכזית שיש בדרך זו, המיחסת לאברהם חטא, היא בכך שהדברים עומדים נגד חכמי המדרש. בפרקי דר' אליעזר (פרק כו) למדנו:

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד ככולן... הנסיון הרביעי: מיום שנבראו שמים וארץ לא בא רעב אלא כימי אברהם... ולא בכל הארצות, אלא בארץ כנען בלבד. לנסותו ולהורידו למצרים...

כלומר, הנסיון היה, האם אברהם יעשה את הצעד הנכון וירד למצרים, וכשאברהם ירד למצרים - הרי שאברהם עמד בנסיון! המדרש מיחס לאברהם הצלחה בנסיון הזה של הירידה למצרים! (וזה בודאי מנוגד לרמב"ן!!)

הנסיון החמישי: שנלקחה שרה אשתו לפרעה לאשה. וכי יש לך אדם שרואה שאשתו נלקחה לאיש אחר ואינו קורע את בגדיו?... כלומר, בעוד שאדם רגיל מתבלבל כאשר אשתו נלקחת ממנו, ובודאי ובודאי כאשר המלך לוקח אותה, אברהם אבינו לא מתבלבל - הוא עושה את הדבר הנכון! ומהו הדבר הנכון - "אמרי נא אחותי את..." - מתיר את שרה לפרעה! בהמשך דברינו נסביר מדוע זה הדבר הנכון.

נראה לי לתרץ את הקושיות הנ"ל:
הקושיה הראשונה - כיצד ירד אברהם למצרים, ולא בטח בקב"ה. הגמ' בכ"ק (ס:) מלמדת אותנו:

ת"ר דבר בעיר - כנס רגליך! שנא': ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר!..

כאשר יש מגיפה בעיר - הפעולה הנכונה שאדם צריך לעשות, היא "כנס רגליך", תכנס לתוך הבית ואל תצא החוצה, שלא תדבק במגיפה! הדרך להתמודד עם המגיפה היא לכרוח לתוך הבית. בהמשך הגמ':

ת"ר רעב בעיר - פזר רגליך! שנא': ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה..

כשיש רעב בעיר - פה הפעולה שאתה צריך לעשות - היא לכרוח! כמו שאברהם אבינו כשהיה רעב - ברח למצרים, כך אתה כשיש רעב - "פזר רגליך"!

הגמ' לא רק שאינה רואה בירידת אברהם למצרים חטא, להיפך, היא רואה בזה הדרכה מעשית לאדם - כשהוא נתקל במצב של רעב לפעול בדרך שאברהם פעל.

נבין את זאת. כשהקב"ה מתקיל את האדם להתמודד עם מציאות קשה, הוא מצפה שהאדם ימצא את הפעולה הנכונה שצריך לעשות. ואם מדובר ברעב, והפעולה הנכונה היא "פזר רגליך-!" יפה עשה אברהם, ש"פיזר רגליו".

כמו שאנו לא מצפים, שאם היה אדם רץ כלפי אברהם עם סכין, היה אברהם עוצם עיניו, משלב ידיו ומרים עיניו כלפי אביו שבשמים ובוטח עליו - ודאי, גם כאן אנו מצפים שאברהם יפעל, וכמו שראינו שפעל בהמשך הפרשה (בראשית יד):

וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו...
וירדף עד דן, ויחלק עליהם.. וירדפם עד חובה...

כשצריך לרדוף ולהלחם - אברהם יוצא ועושה פעולה מעשית, ונלחם במלכי הצפון - כי כך צריך.

וכן ברעב - אברהם יורד למצרים, עושה פעולה מעשית - כי כך צריך - "פזר רגליך!"

הקושיה השניה: כיצד אברהם ושרה משקרים, ואומרים שהיא אחותו. נתרץ אותה לפי הגמ' ב"מ (כג:):

"אמר רב יהודה אמר שמואל: בהני תלת מילי עבידי רבנן

דמשנו במלייהו: במסכת, בפוריא ובאושפיזא!

כלומר, בשלשת הדברים הבאים, מותר לת"ח לשנות בדבריהם - לשקר - ומהם: במסכת - נשאל הת"ח האם שגורה מסכת בפיו, מותר לת"ח לומר שלא, ולמרות שהוא כן יודע מסכת זו.

וכן לדוגמא ב"אושפיזא" - שואלים את הת"ח כיצד היה הבית מלון בו היה, ויודע הת"ח, שמי ששואלים אותו הם אנשי בליעל - שילכו ויהרסו ויכלו את ממונו של בעל המלון, יכול לומר - אכסניה גרועה, ובאמת האכסניה נהדרת.

כלומר - כאשר מדובר במצב בו השקר בלבד יהול לפעול לטובה, במצב כזה מותר לשקר!

נחזור אלינו - ודאי שמותר לשרה לשקר כדי להציל את חייו של האדם החשוב ביותר בעולם באותה תקופה - את חייו של אברהם.

(בהמשך דברינו נבין מדוע חייו של אברהם חשובים כ"כ.)

באופן דומה - נסביר פרשית שקר אחרת, המופיעה בבראשית (כז):

יעקב בא אל יצחק, ומבקש לקחת את הברכות:

ויבא אל אביו ויאמר: אבי! ויאמר הנני, מי אתה בני? ויאמר

יעקב אל אביו אנכי עשו בכורך!

רש"י על המקום מסביר את דבריו של יעקב: "אנכי - המביא לך, ועשו הוא בכורך" כלומר יעקב לא שיקר ממש אלא אמר דברים המשתמעים לשני פנים. אך נראה לומר שלא כך, ובאמת יעקב התכוון לשקר, וכפי שמוכח בעליל, בלי שום ספק מדברי יעקב, בהמשך הפרשה:

עשיתי כאשר דברת אלי, קום נא שבה, ואכלה מצידי - בעבור תברכני נפשך...

האם יעקב צד משהו? בודאי שלא! הדבר היחיד שיעקב מתכוון לצוד - זה את הברכות מיצחק. ונמשיך: יצחק לא סומך ולא מאמין לאדם שעומד מולו:

ויאמר יצחק אל בנו, מה זה מהרת למצוא בני? ויאמר - כי הקרה ה' אלהיך לפני!
ה' זימן לפני את הציד, וכאמור - יעקב צד?! - לצורך הענין הוא צד!

ויצחק עדיין לא מאמין:

ויאמר יצחק אל יעקב: גשה נא ואמשך בני, האתה זה בני עשו אם לא! ויגש יעקב אל יצחק אביו, וימשהו, ויאמר הקול קול יעקב, והידים ידי עשו!

יצחק לא מצליח לזהות, ומתבלבל בזיהוי:

ולא הכירו, כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות, ויברכהו.

אך יצחק עדיין לא מאמין, ושוב שואל את השאלה שבה פתח:

ויאמר - אתה זה בני עשו? ויאמר - אני!

- ברור שיעקב משקר. אבל כאמור, כאשר מדובר בהשגת מטרה כזאת עלאית, נתינת הברכות לאדם שהברכות באמת מגיעות לו, ורק בגלל שיצחק לא רואה את האמת, עומדת פה סכנה של מסירת הברכות לאדם הלא - נכון, מותר ליעקב, וחובה עליו לבוא גם במרמה, אם זאת הדרך היחידה שאפשר, ולקבל את הברכות - ונכון אמרה רבקה "עלי קללתך בני!" - אל תחשוש, יעקב, מפני שאתה עושה את הדבר שצריך לעשות!

הקושיה השלישית: כיצד זה, שאברהם תומך במעשה של גילוי עריות? בספר "הכתב והקבלה" מתרץ זאת כך:

למדנו ברמב"ם (פ"ט ממלכים ה"ח) מהי גרושה אצל הגוים, שנחשבת לפנויה:

ומאימתי תהיה אשת חכירו (של הגוי) כגרושה שלנו? משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא מתחת רשותו

ותלך לה, שאין להם גירושין בכתב - ואין הדבר תלוי בו
לכד, אלא כל זמן שירצה, הוא או היא לפרוש זה מזה -
פורשין!

- האשה יכולה להפסיק מרצונה להיות אשתו של בעלה. אותו הדבר כאן,
אברהם אומר לשרה, אם את רואה שאין לך ברירה, ואת נאלצת לחיות
חיי אישות עם פרעה, "אמרי נא אחותי את" - החליטי שאת מפסיקה
להיות אשתי, והקשר היחיד בינינו ישאר בזה, שאת אחותי, כך את
תהיי פנויה (כדין בן נח) וממילא תוכלי לחיות עם פרעה, שהרי את
לא אשתי!

לדעתי, תירוץ זה של בעל ה"כתב והקבלה" אינו נכון. מפני שלא נראה
בפשט, שאברהם רצה להפרד משרה ולשלוח אותה ממנו, ולא נראה ששרה
הפסיקה לאהוב את אברהם, כך שתלך ממנו. והראיה, שלאחר שחזרו
ממצרים - חזרו להיות זוג אוהב במשך לפחות 62 שנה.⁴

התירוץ שלי, נראה לענ"ד, מבוסס, אף הוא על הרמב"ם (פ"י ממלכים
ה"ב):

בן נוח שאנסו אנס לעבור על אחת ממצוותיו - מותר לו
לעבור!

אפי' נאנס לעבוד ע"ז עובד!...

- אפי' נאלץ למרוד בכורא עולם - מותר לו! ובודאי כשמדובר בעבירה
על חוקי המוסר - גילוי עריות או אכילת אבר מן החי ושאר מצוותיו.
נבין זאת: אצל בן נח הערך העליון - זה חיי האדם! חיי עומדים
בראש סולם הערכים. כשיש פעולות שאינן מוסריות - אסור לעשותם מצד
התנגשותם במוסר. אולם כאשר חיינו - הערך העליון - נמצאים בסכנת
השמדה, והפתרון הוא לעבור על חוקי המוסר - יעבור בן-נח על חוקי
המוסר, וישמור על חיינו!

אותו הדבר כאן אצל אברהם - אברהם יודע שעליו לשמור על חיינו ועל
חיי שרה - ולכן עושה זאת. ונרחיב את ההסבר:
כ - 1000 שנה לאחר מכן - שוב אנו מוצאים בעל ואשתו שחיים

4. או 64 לרעת הגמ' בשבת (י: ועי"ש בתור"ה ושל סדום), בהנחה שמעשה זה קודם למלחמת
המלכים, כפי שהפרשה מסדרת את זאת, שנראה שרק אחרי שחזר לארץ ונפרד מלוט, אירעה מלחמת
המלכים.

מאשרים, עד שבא מלך אכזרי ונואף, ולוקח לו את האשה לעצמו. המדובר במרדכי ואסתר - וכפי שדרשו חז"ל "ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת" - "לאישה". אסתר היא אשתו של מרדכי, לכן מובן גם, מדוע היא מסרבת ללכת אל המלך. אסתר ומרדכי הם יהודים בודאי, א"כ היינו מצפים, שמרדכי - שהוא גם חבר הסנהדרין (מנחות סה.) - בודאי יתנגד לכך, שאסתר אישתו תחיה עם אחשורוש, ותעבור על ג"ע. אבל במקום זה - אנו מוצאים אותו אומר: (אסתר ג, יד) "כי אם החרש תחרישי בעת הזאת, רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו..." - מרדכי תומך במסירת אסתר לידי אחשורוש - הצלת הכלל כאן היא הקובעת - ואסתר הולכת ויחיה עם המלך. אותו הדבר כאן, חיוו של אברהם עומדים על הכף, ושרה ואברהם חייבים לעשות את הכל, כדי להציל את אברהם, את האדם שהקב"ה מבטיח לו בתחילת הפרשה:

לך לך מארצך וממולדתך ... ואעשך לגוי גדול... ואברכה

מברכך.. ונברכו בך כל משפחות האדמה!

אברהם מקבל הבטחה מפי הקב"ה להיות הדמות המרכזית בעולם היהדות, הנצרות והאיסלם - שלש התנועות הדתיות המרכזיות בעולם - כולם צאצאיו של אברהם אבינו. אברהם הוא דמות שתשנה פני תבל - לכן אברהם חייב לצאת ממצרים ביחד עם שרה - כשהם חיים. ולכן בדומה לכן - נח שאנסו אנס, שצריך לעבור - כדי להציל את חיוו, ובדומה לאסתר שלהצלת כלל היהודים עברה על חוקי הדת - ונבעלה לאחשורוש, כך גם שרה - להצלת כלל האנושות - הולכת לחיות עם פרעה.

בכך נוכל להאיר קושיה מוסרית נוספת, העומדת בפרשה: אברהם מבקש - אמרי נא אחותי את - למען ייטב לי בעבורך - וחיתה נפשי בגללך.

פשטות הדברים - אברהם מבקש כסף, וכמו שמסביר רש"י כאן: "יתנו לי מתנות!"⁵ והדברים זועקים. אברהם אבינו מנצל את שרה, מנצל את גילוי העריות שהיא עומדת ליפול לתוכו - בשביל להרויח כסף - היתכן!?

אבל תפיסה כזאת של אברהם, כאדם חומד ממון, לא תיתכן, כפי שנוכיח להלן.

5. ומוכח שזאת הכונה, מהמשך הפרשה - "ולאברהם היטיב כעבורה, ויהי לו צאן וכקר וחמורים

ועבדים ושפחות ואתונות וגמלים"

בהמשך הפרשה: אברהם נלחם עם מלכי הצפון, ולאחר הנצחון מחזיר את הרכוש לבעליו, וכאשר מלך סדום אומר: "תן לי הנפש - והרכוש קח לך" - אומר לו אברהם "הרימותי ידי אל ה' אל עליון, קונה שמים וארץ, אם אקח מחוט ועד שרוך נעל!..." (בראשית כה, ו) אני לא רוצה ממך פרוטה - לא אותך ולא את הכסף שלך - זה בודאי לא אברהם החמדן.

יותר מזה, אברהם עצמו יהיה אדם תמהוני, שלא יודע מה הוא רוצה מעצמו - אם כך נתפוס אותו כחמדן - שהלא בהמשך הספר (כה, ו) מסופר: "ולכני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות", ומסביר רש"י, מהם אותן המתנות שנתן להם: "מה שניתן לו על אודות שרה - ושאר מתנות שנתנו לו - הכל נתן להם - שלא רצה להנות מהם!". כלומר, אברהם מצא סוף סוף את ההזדמנות להפטר מכל המתנות האלה - ואז נתן אותם לכני הפילגשים, וזרק אותם ממנו. איפה אותה החמדנות שחשבנו לאברהם? הרי באותן המתנות בדיוק הוא מואס - וזורק אותן עם בני הפילגשים!

בספר "שער כת רבים" מתרץ זאת כך⁶: אברהם ביקש פה מתנות, ביקש פה כסף - אבל לא מפני שהיה חמדן (כמו שהוכחנו שלא יתכן דבר כזה), אלא מפני שאברהם ידע, שאחרי שתלקח שרה לפרעה. הוא ישאר בודד, ויהווה איזו שהיא נקודת סכנה לשלטון, שלקח אישה שבאה איתו, ויתכן, שגורמים מסוימים בחצר המלכות של פרעה ירצו "לטהר את השטח", שלא ישארו שרידים כאלה שיכולים בעתיד אולי לגרום צרות (כמו האיש שבא עם "היפהפיה" [שרה] מאי שם), לכן בקש אברהם מתנות מפרעה - אברהם ביקש הכרה מלכותית, הוא ידע שעליו להבטיח את קיומו (וכמו שאמרנו למען כלל כל האנושות (והדורות שאחרי) - "ונברכו בך כל משפחות האדמה"), ורק "צו רשמי" והכרה של פרעה יכולים לומר, לכל מי שחשב אחרת, לא כדאי להתעסק עם אברהם - האדם הזה הוא מקורב אל המלך, המלך מכבד אותו ונותן לו כסף. וכך נסביר את הפס' "למען ייטב לי בעבורך - וחיתה נפשי בגללך" - אני מבקש את הכסף למען חייתה נפשי - כדי שאוכל לחיות בזכותך, אני גם צריך את ההכרה מהמלך - את ה"ייטב".

6. עמ' 43 ד"ה א"י עפ"י דברי הרמב"ן

אם נבין זאת כך - נוכל גם להבין היטב את המדרש על פרשה זו (ב"ר מ,י):

ר' פנחס בשם ר' הושעיא רבה (=הגדול) אמר: אמר הקב"ה לאברהם אבינו: צא וכבוש את הדרך לפני בניך! ⁷
 כלומר אברהם בירידתו למצרים - כובש את הדרך לפני בניו - שירדו למצרים. אברהם סולל את הנתיב: כל פעולה ופעולה שקרתה אצל אברהם - תחזור בדיוק מדהים אצל בניו כשירדו הם למצרים.

וממשיך המדרש:

"את מוצא - כל מה שכתוב באברהם - כתוב בבניו: באברהם כתיב "ויהי רעב בארץ; בישראל כתיב: כי זה שנתיים הרעב וכו' "

הסכה לירידה משותפת. וכן המדרש מונה מספר הקבלות בהמשך:
 באברהם כתיב - "אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך" - בישראל כתיב - "וייטב אלוהים למילדות ויעש להם בתים".

ולכאורה לא מובן, אם נבין שאברהם ביקש כסף (וזהו ייטב לי בעבורך), וכנגד זה עם ישראל קבלו את הבתים - וכפירש"י (שמות א, כא) והמדרש: בתי כהונה ובתי לוויה - כלומר - אהרון ומשה שהם הגואלים של עם ישראל. בזכות מה אנו מקבלים את אהרון ומשה - את הגאולה לעם ישראל, בזכות זה שאברהם ביקש לעצמו כסף?!
 אך לפי מה שהסברנו, שאברהם ביקש את הכסף, לא בגלל חמדנותו, אלא בגלל שהיה מוכרח לצאת ממצרים חי - מפני שהקב"ה הבטיח לו "ונברכו כן כל משפחות האדמה" - מפני שכל גאולת העולם תלויה בו; זאת המטרה שלשמה אברהם מבקש הטבה - על זה הקב"ה נותן לנו את משה ואהרון - את הגואלים של עם ישראל - שבסופו של דבר יגאלו את העולם כולו (ביחד עם עם ישראל).

7. עי"ש בפירוש יפה תואר ד"ה באברהם כתיב